

A barátság értelmezése Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című művében¹

SZALAY MÁTYÁS

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest,
Szent II János Pál Kutatóközpont,
Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécs (HU)
szalayster@gmail.com

Gyermekség mint hermeneutikai elv

A kis herceg című művet szinte mindenki ismeri, jobbára azonban gyermek-irodalomként olvassuk. Irónikus módon, pontosan úgy járunk el, mint a felnőttek, akiket a szerző maga is nevetség tárgyává tesz. Ők ugyanis gyermekségnek tartanak mindent, ami nem kapcsolódik a hasznos, mérhető és hatékony világukhoz. A klasszikus szövegek mindig megválogatják, kinek tárulnak fel, milyen megközelítés számára mutatják meg bölcséleti mélyrétegüket. *A kis herceg* is ilyen álcajátékot úz velünk; valódi értelme csak azok számára világos, akik gyermeki módon gondolkoznak. A gyermekség persze nem jelent infantilizmust, nincs benne semmi leereszkedő, nem a felnőttiség elutasítását jelent, hanem a gyermekség mint eredendőbb

¹ E gondolatokat tragikus hirtelenséggel elhunyt barátom, Artur Mrowczyński-Van Allen professzor családjának ajánlom.

létállapot tudatos felvállalását.² Ennyiben tehát emelkedettséget s olyan beállítottságot tükröz, melyet alázatos nyitottságként jellemezhetünk. A gyermekség mint ontológiai alapállás egyúttal értelmezési kulcs is egy olyan világ- és valóságértelmezéshez, melyben nem mi vagyunk a középpont, hanem a misztérium, a lét rejtélye. „Bizony mondom nektek, ha nem változtok meg, s nem lesztek olyanok, mint a gyerekek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3) olvashatjuk a Szentírásban. Aki nem gyermekként tekint rá, az előtt nem nyílik meg a világ valódi létszerkezete, mely ország, vagyis közösség: *communio*. A gyermekek lényegi jellemzője a hála, tehát annak biztos tudata, hogy sem életüket, sem a létet, sem a nyelvet és gondolatot nem maguk alkották, hanem az olyan ajándékként adódik számukra, melyben játékosan, másokhoz kapcsolódva, szabadon és felszabadultan elajándékozva magukat kiteljesedhet saját természetük. Az ilyen gyermeki létmód legfontosabb aspektusa a barátság, a játszótársakkal kötött komoly szövetség életre-halálra. A következő oldalakon azt vizsgálom rendszeres módon és fenomenológiai igénnyel, milyen fokozatokon keresztül vezet be bennünket *A kis herceg* a barátság művészetébe.

Mi a barátság?

A kis herceg egyik legfontosabb témája kétségtelenül a barátság, melynek értelmezéséhez minden fejezet hozzájárul egy-egy érdemi szempont megvilágításával. A barátság egyes aspektusai az elbeszélés különböző szereplői közötti viszonyokban tárulnak fel, a barátság lényegét mégis a kis herceg és a róka között lassan kialakuló szeretet leírása ragadja meg leginkább. A barátság érzelmi oldalának megvilágításában ugyanakkor fontos szerepet játszanak a kis herceg és a pilóta kapcsolatának elmélyüléséről tudósító részek is.

2 Vö. Ferdinand Ulrich, *Der Mensch als Anfang. Zur philosophischen Anthropologie der Kindheit*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1970.; Hans Urs von Balthasar, *Wenn ihr nicht werdet wie dieses Kind*, Schwabenverlag, Ostfildern bei Stuttgart, 1988.

Még ha negatív értelemben is, szintén a barátság fogalmát árnyalja az elbeszélő én s a felnőttek, valamint a kis herceg és a kisbolygók különös lakóinak találkozása.

E viszonyok elemezése előtt és azok alaposabb megértése végett azonban tanácsos egy pillantást vetni azon lélekállapotra, mely nem ellentéte a barátságnak, vagyis nem hamis, elfajult, kiteljesedni képtelen viszony, hanem megelőzi s bizonyos értelemben meg is alapozza a barátságot: az ember eredeti egyedüllétére.

A baráti találkozás előfeltétele

A regény első részének önéletrajzi elemeket ötvöző leírásából meg tudhatjuk, hogy mielőtt a pilóta egy varázslatos pillanatban találkozott volna kis barátjával, éppúgy egyedül élt a saját bolygóján, akár a kis herceg.³ A zárt és nyitott óriáskigyó rajzának hányatott története, mely mintegy kitörési pontot jelentett a látható világból a láthatatlan, transzcendens és a felnőttek valóságánál is valóságosabb világba, szimbolizálja azt az eredeti egyedüllétet, mely mindannyiunk sajátja – amíg csak egy olyan barátra nem lelünk, aki minden magyarázat nélkül is ért minket. A felnőttek végletesen racionális észjárása, mely a láthatóra és mérhetőre támaszkodik, s minden egyebet (a mágikus gyermeki világot) kizár a valóság szférájából, lehetetlenné teszi az elbeszélő én számára, hogy olyan emberekre leljen, akikkel ugyanazt a valóságot látják és csodálják. Amikor felismerjük, hogy a számunkra a valóság lényegét leleplező és megelevenítő jelek és szimbólumok, a szavak s tettek egy másik személy számára is hasonló jelentéssel bírnak, akkor ez önkéntelenül is érdeklődést ébreszt bennünk iránta. Ahhoz azonban, hogy ebből barátság fejlődhessen, mindenekelőtt komolyan kell vennünk magunkban a valóság megismerése iránti mély és engesztelhetetlen vágyat. Ez utóbbi a barátság kezdetének egyik legfontosabb előfeltétele.

3 Ld. Rafael Tomás Caldera, *A nyitott egzisztencia. A kis herceg olvasóinak*, ford. Szalay Mátyás, Kairosz Kiadó, Budapest, 2009, 18-22.

A másik személyt kategorizáló,⁴ tárgyiasító, s teljesítményelvű szemlélet, mely arra összpontosít, mit ért el, s miye van, ahelyett, hogy azt nézné, kicsoda,⁵ a maga szűkkeblűségével eleve gátat szab a barátság elmélyülésének. A barátság ugyanis éppen a másik személye, különös lelki alkata⁶ iránti személyes szimpátiából, tehát annak szemléletéből és feltétlen elfogadásából csirázik ki, ami a másik, a tárgyiasítható valóságon túl, noha azon keresztül megnyilvánulva, mintegy lényegi valójában – ahogyan egyedi lény a tettei révén kifejezésre jut azok számára, akik közelről s értő módon szemlélnek. Utazása során a kis herceg előtt egyre pontosabban kibomlik a tárgyiasító és a valóságon keresztül pillantani képes, személyelvű

4 Ld. Antoine de Saint-Exupéry, *A kis herceg*, ford. Antoine de Saint-Exupéry: *A kis herceg*, ford. Rónay György, Láng Kiadó Budapest, 1994.; A klasszikus Rónay-féle fordításnál sokkal pontosabb és izgalmasabb Ádám Péter kitűnő munkája: Antoine de Saint-Exupéry, *A kis herceg*, fordította Ádám Péter, Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2015, 2. fejezet.

5 Gabriel Marcel egzisztencialista megkülönböztetését *être* és *avoir* között természetesen a másik személyre is alkalmazhatjuk, mi több e gondolat így teljesedik ki igazán. Perszonalista nézőpontból, mely tehát a személyt tekinti elsődleges és minden egyéb létező értelmét befolyásoló létezőnek, a másikkal való viszonyom minden egyéb szempontot megelőzően attól függ, mennyiben ismerem el létszerű mivoltában, vagyis mennyiben mondom igent feltáruuló lényegére. E gondolat teista megközelítésben – mely véleményem szerint minden más megközelítés részgazságait meghaladóan igaz – a másik létezésének elismerése azt jelenti, elfogadjuk, hogy a másik személy mint személy különleges és végső soron közölhetetlen viszonyban áll a Teremtővel, klasszikus megfogalmazásban *imago Dei*, ahol is ez nem csupán formai hasonlóságot, hanem a lélek életteli személyes kapcsolatát jelenti az Isteni Személlyel.

6 Ld. Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika*, VIII. fejezetében a barátságról mindig mint lelki alkatról beszél. A lelki alkat végső soron nem más, mint a másik ember alap-beállítottsága a Legfőbb Jóval szemben, tehát nem az egyes javakhoz való viszonya, hanem mindenekelőtt és legfőképpen az, ahogyan a transzcendens és valóságnál is valóságosabb isteni szférájához viszonyul. A barátság a maga kiteljesedett formájában a másik mint hívő előtti *homage*, vagyis annak elismerése, ahogyan az illető kifejezi az *Ecce homo*-t. Bárhogy vélekedjünk is ugyanis Istenről és az isteniről, ez a vélemény mindennél pontosabban meghatározza, kik vagyunk, s ezzel azt is, végső soron ki az, akit a barátunk lényünk mélyén megszerethet bennünk.

szemlélet közötti éles ellentét,⁷ s így már önmagában, még azelőtt, hogy találkozna a pilótával s a rókával határozottan állást tud foglalni az igaz barátság mellett.

A barátság másik előfeltétele olyan lelki alkat, amely nyitott a másik személyére mint személyre. Csak az alkalmas barátnak, aki elsajátította és begyakorolta a képességet, hogy a másik személyre dinamikus és személyes valóságként tekintsen,⁸ melynek kimeríthetetlen értelme azért áll ellen minden erőszakos kategorizáló kísérletnek, mivel mindig képes a gyökeres s teljes megújulásra (conversio). A barátságot ennyiben áthatja egy sajátos jóindulat (benevolentia), vagy pontosabban fogalmazva az a vágy, hogy a másik személy kiteljesedjen és megújuljon: jobban önmaga legyen. Azt szeretnénk, ha személyiségének egyedi jellege, amit lassan felfedeztünk benne s megtanultunk megbecsülni, tisztábban kifejezésre jutna benne. Ezért olyan nyitottsággal tekintünk rá, mint akiben éppen gyökeres változások mennek végbe. A külvilág rendszerint tudni véli, milyen is ő, mi azonban reménykedve figyeljük és hisszük, hogy azzal a titkos jóssággal, amit felfedeztünk benne, képes megelégedést okozni.

A magányosság⁹ mint szemléletformáló erő

A kis herceg persze már utazásának kezdetén is tudatában volt a személyes és tárgyi valóság, s a hozzájuk tartozó szemléletek közötti különbségnek, mégpedig éppen egyedüllétének köszönhetően. Sajátos magánya sok mindenre megtanította. Ezért is érdemes talán hosszabb kitérőt téve megvizsgálnunk a sokarcú magány e különös, és mind a halál, mind pedig a barátság szempontjából roppant fontos formáját.

7 Ld. Robert Spaemann, *Personen: Versuche über den Unterschied zwischen „etwas“ und „jemand“*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1996.

8 Ld. Karol Wojtyła, Andrzej Szostek, Tadeusz Styczeń, *Der Streit um den Menschen: personaler Anspruch des Sittlichen*. Butzon, Bercker, 1979.

9 Ld. Norbert Elias, *A haldoklók magányossága*, ford. Glavina Zsuzsa, Helikon Kiadó, Budapest, 2000

Az eredeti egyedüllét megértéséhez először is azt kell tisztáznunk, hogy a 'magány' számos és lényegszerűen különböző formát öltve tör felszínre. Ezek világos megkülönböztetése egyszerre bonyolult filozófiai s egzisztenciális feladat. Aki itt eltéved, annak könnyen válságba juthatnak emberi kapcsolatai, s végső soron Istenhez való viszonya is. A hétköznapi nyelvhasználattól eltérően igyekszem egy-egy jelenséget következetesen ugyanazon névvel illetni.

Az alábbi jelenségek eszerint mind a magányosság átfogó kategóriájába sorolhatóak. Ezek között elsőként a magányosság leghétköznapibb megjelenési formájáról, az elhagyatottságról kell szót ejtenem. Az elhagyatottság olyan lélekállapot, mely a másik személy aktusa, szeretetének megvonása vagy távolléte miatt spontán következik be. Az elhagyatottság a magányosság szakadékanak mintegy első lépcsőfoka. Mindössze annak tudatosodása, hogy egy személy egy adott pillanatban nincs jelen számunkra. Az elhagyatottság főként azért fájdalmas, mert a szeretett személy jelenléte fontos számunkra, s távolléte ezért olyan űrt hagy maga után, melyet senki sem képes betölteni, hiszen egyedül az ő személye rendelkezik e számunkra fontos sajátos értelemmel. E fájdalmat tovább súlyosbítja az, hogy barátunk szemében mi magunk is sajátos értelemmel bírtunk, s így távollétével mintegy mi is távol kerülünk önmagunktól. Amikor a másik tekintete nem erősít meg bennünket önazonosságunk egy törekeny, s tőle függő értelmében, énünknek ez a része – mely akár egész lényünk legmélyebb értelmű valóságát is érintheti – úgy tűnik, elillan. A másik távollétével nemcsak a világ lett tehát üresebb, hanem mintha immár mi magunk se lehetnénk önmagunk.

Mindazonáltal sajátos időszerkezetének köszönhetően az elhagyatottság mindig megmarad átmeneti lélekállapotnak. Amint a másik visszatér körünkbe, sőt, ha csak rábukkanunk egy, a létére utaló jelre, egyszerre mintha minden megváltozna, a világ és saját énem e bizonyos elhomályosult értelme ismét felcsillan.

A magányosság második formája, a magány éppen abban különbözik az elhagyatottságtól, hogy itt nem pusztán átmeneti s a lelket spontán elfogó lélekállapotról, mint inkább létmódról beszélhetünk. A magány olyan mélyen érinti a lelket, ezáltal a világlátást és önazonosságunkat is, hogy bizonyos értelemben immár független a másik

személy távollététől, jelenlététől. A magányos lélek társaságban is magányos marad; mások jelenléte ugyan feledteti vele, s elfedi valódi létállapotát, képtelen azt megváltoztatni. A magány többnyire az elhagyatottságban magára eszmélő lélek létmódja, aki felismerte: a másik jelenléte s távolléte nem döntő körülmény a tekintetben, miként vélekedünk önmagunk alapvető létmódjáról a világban.

A magány teljes értelmének felismeréséhez jobbára mindkét tapasztalattal rendelkezniünk kell: magányosan érezni magunkat, amikor másokkal együtt vagyunk, s ellenkezőleg, a másik távollétében bizonyosnak lenni az együttlét valóságában. A magány ennyiben több is, mint pusztán létállapot, önreflexión, s ezt követően döntésen alapuló alapvető egzisztenciális hozzáállás társas viszonyainkhoz. Aki ugyanis az elhagyatottság mellett a magányt is megtapasztalta, azt a másikkal az együttlét pillanatait meghaladó közösség élménye hozzásegítheti ahhoz, hogy e közösséget alapvető létformájaként élje meg. Az ilyen ember számára a barátság valósága ezért elválaszthatatlan a hűség fogalmától. A hűség alapja az a tapasztalt, hogy az ember eredendő magányosságát a másik ember létezésének személyes ajándékként való befogadása képes egyedül feloldani. Az ilyen, létformává váló hűség kitartás azon szemlélet mellett, hogy a másik személyt ajándékba kaptam a sorstól, s ezért én bizonyos értelemben éppen általa vagyok önmagam.

Mindezen túl létezik a magányosságnak még egy olyan végtelenen radikális formája is, mely immár kívül esik *A kis herceg* elbeszélésének bölcséleti látókörén, mégis fontos megemlítenünk. E formát egyedülvalóságnak nevezném.¹⁰ Az egyedülvalóság nem más, mint az együttvalóság, vagyis az emberi élet mint Istennel való közös történet s mély barátság ellentéte, melyben az ember elutasítja annak jelenlétét, aki legmagányosabb pillanataiban is mellette maradt, szakadatlanul vele volt és lesz. Az egyedülvalóság tehát olyan egzisztenciális választáson alapuló létmód, mely egyfajta metafizikai szélsőséghez vezet, a lélek immanenciájában felátruló transzcendens valóság elutasítása. Az egyedülvalóság ebben az értelemben az elviselhetetlenségig fokozott magány mint létállapot kitégítése

10 A kifejezésért Mezei Balázs professzornak tartozom hálával.

az örökkévalóság és az általános emberi valóság kategóriáira. E két-ségbeesettség¹¹ szülte, meghasonlott válasznak és alapvető beállítottságnak kívánja elejét venni *A kis herceg* mint az együttvalóság melletti narratív érv.

A magányosság e sokféle arcától, melyek némelyikével minden magára eszmélt embernek szembe kell néznie, világosan különbözik az eredeti egyedüllét.¹² Az eredeti egyedüllét a *conditio humana* része, megélése és felismerése révén ezért az emberi természet lényegi eleméhez kerülünk közelebb. Az eredeti egyedüllét a lélek természetes állapota, amennyiben természetesen kiinduló helyzetet értünk. Ugyanakkor magában hordja a lélek kiteljesedésének, tökéletesség válásának csíráját s princípiumát is a szeretetben, mely felé éppen ezen állapot egzisztenciális felismerése indít el bennünket. A lélek fentebb leírt állapotait, vagyis az elhagyatottságot, a magányt, s következésképpen az egyedülvalóságot megelőző valóságról van itt szó, mely mintegy megteremti a lehetőségét annak, hogy a személy mindezen létmódokat egyáltalán befogadja.

Másfelől azonban a társasság¹³ különböző létformái utáni vágy is azért foganhat meg a lélekben, mert a lélek lényegi vonása, hogy kiteljesedéséhez szüksége van a másik személyre, s önmaga elajándékozására. Az eredeti egyedüllét, tehát a kis herceg utazás előtti magánya saját bolygóján ennyiben nem pusztán negatív értelemmel bír: két, a barátság szempontjából elengedhetetlenül fontos tapasztalattal jár. Az egyik saját magunk, saját természetünk

11 Itt Kierkegaard eszmélkedésére támaszkodom: Ld. Sören Kierkegaard, *A szorongás fogalma*, ford. S., Rácz, P., Kertész, J., & Fehér, M. I., Göncöl Kiadó, Budapest, 1993

12 *Az eredeti egyedüllét* fogalmát Karol Wojtylának köszönhetjük, aki a Teremtés könyvének elemzésekor Ádám állapotának megragadására használja. Ádámot éppen az eredeti egyedüllét állapotának megélése vezeti el a személyek közösségének (*communio personarum*) értékeléséhez. Ld. II. János Pál, *A test teológiája*, ford. Juhász Gábor Tamás, Kairosz Kiadó, 2008, Budapest

13 *A magányosság* minden egyes formájával szembeállítható a *társasság* egy-egy formája. *Az elhagyatottsággal* a még felszínes és pillanatnyi *társaság*, a *magánnyal* a *barátság*, míg az *egyedülléttel* az *együttlét*, vagy *lelki barátság*, s végül az *egyedülvalósággal* az *együttvalóság*.

megtapasztalása, vagyis az önismeret. A másik a barát utáni vágy elmélyítése és reflexív kimunkálása magunkban.

Nézzük őket sorjában! Az önismeretnek legalább két, egymástól világosan elkülöníthető dimenziója van. Az egyik arra vonatkozik, mennyiben különbözünk másoktól, mennyiben térnek el reakcióink s döntéseink, ízlésünk és gondolataink a minket körülvevő személyekéitől; ez az önismeret mint egyéniségünk ismerete. Ennél azonban lényegesebb saját természetünk önmagában való megtapasztalása, vagyis az, amikor saját lelki folyamatainkat reflexív módon vizsgálva igyekszünk megismerni lelkületünket, válaszkísérleteink, reakcióink mozgató rugóit. Az eredeti egyedüllét nemcsak a barátságot időben megelőző létállapot, hanem végső soron a lélek természetes és minden más viszonyt megalapozó viszonya önmagával, pontosabban e pusztán lehetőségként kínálkozó kapcsolat viszonyának mélyítése a lélek gondozása¹⁴ által.

Az önmaga kifejezést itt az indokolja, hogy a lélek nem egyszerűen saját magával áll viszonyban, hanem valakivel, aki egyszerre ő maga, s százszor több is önmagánál, valakivel, aki megfejthetetlen rejtélyként áll előtte, s mégis legjobban ismeri a világon, akivel sosem egy egészen, noha bárki másnál jobban hozzá tartozik, aki legközelebb van hozzá, s ugyanakkor végtelenül meghaladja emberi valóságát.

A lélek ilyen egyedülléte paradox módon tehát a belső önmagával való együttlét, ezért nemcsak elhagyatottságot jelent, hanem minden lélek eredeti állapota is. A hasonlíthatatlanul intim viszonyunk a transzcendenciához, tehát az önmagához egyszersmind a minden lelket jellemző megoszthatatlan egyediség végső forrása is, önmagunk számára sem vagyunk transzparenssek, hiszen arról, ami e lélek mélyén e viszonyban történik, arról csupán közvetve, a kifejezések és tettek útján szerezhetünk tudomást. Ezen az eredeti

14 A lélekgondozás (*epimelesthai*) a platóni filozófia, s ezzel az egész nyugati kultúra egyik legfontosabb eleme. Ld. erről különösen Platón, Alkibiadész, 127d, in: Platón, *Apokrif dialógusok*, szerk. Bonyhai Gábor, ford. Brunner Ákos, Mészáros Tamás, Atlantisz Kiadó, Budapest, 2005, Ld. továbbá: Luther H. Martin, (és tsa.) *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucaud*, Tavistock, London, 1988. 16-49.

egyedülként mit sem változtat, hányan vesznek körül bennünket, s még a legmélyebb barátságban is fennmarad, pontosabban éppen a személyes szeretetviszonyainkban tárja fel előttünk titkait. Ahogy felszínre kerül, az tesz minden barátságot utánozhatatlanul és helyettesíthetetlenül egyedivé, a barátok ugyanis éppen az eredendő egyedüllet miatt közölhetetlenül egyedi személyek (*persona incommunicabile*); így válhat egymás csodálatos rejtélyeinek bűvöltéből kibontakozó baráti párbeszédük az egyedi valóság feltárulásának legfőbb színhelyévé. Különös módon a baráttal beszélgetve ismerhetem meg nemcsak őt, de önmagamat is, és éppen a párbeszéd révén lehetek teljesen megismételhetetlenül önmagam, hasonlíthatatlanul egyedi valóság, immár nemcsak materiális, számszerű formában (mint minden kódarab), hanem ezen messze túlmenően mint magához és másokhoz tudatosan kapcsolódó viszonylány, akinek története van. A személyek sajátos egyedisége ugyanis nem pusztán tényadat, hanem az önmagával való viszonyban és az interszjektív térben és időben kibontakozó valóság.

E lélek eredendő közölhetetlenségének¹⁵ nehézségét tiszteletben tartva igyekszik a róka a megszelídítéssel közel kerülni e titokhoz; a megszelídítés a maga rendszerességével, vagyis az együttlét és egyedüllet változó ritmusával nemcsak a másik fokozatos megismerését szolgálja, hanem ahhoz is hagy időt, hogy a magányosság sajátos léttapasztalatában formát nyerjen és erőre kapjon bennünk a másik iránti vágy. Amikor a másik hiánya felszínre hozza, tudatosítja a lélek eredeti egyedülletét, feltörhet és teljes formájában megmutatkozhat benne a lélek legmélyebb vágya, hogy szeretetben megossza magát valaki mással.

Világos, hogy a barátság mindenekelőtt e vágy elmélyítése s ki-munkálása felől értelmezhető csak igazán – az igazi barátság tehát nem valamiféle szükségből fakad, s nem a már elviselhetetlen magány elől menekülve fordulunk a másik felé, mint inkább az iránta érzett csodálatból. A másik személy iránti vágy, mely a szív legmélyéről fakad, alapjában véve mindig független a körülményektől, s így a másik személy barátsága nyújtotta előnyöktől, sőt még attól

15 Ld. John F. Crosby, *The selfhood of the human person*. CUA Press, Washington D.C., 1996.

is, hogy a másik társasága révén megszabadulhatunk az egyedülléttel sokszor együtt járó szomorúságtól. A másik iránti elmélyült vágyakozás, melynek az egyedüllét idején tudatába kerülünk, ugyanis nem megszűnni akar a másik társasága által, mint valami fájdalom, hanem beteljesülni: akkor vagyunk igazán boldogok, ha a másik felel a sóvárgásra, s egész lényünket betöltheti a kölcsönösség jegyében megerősödött vágyakozás iránta.

Őszinte vágyunk a barátunk után sosem valamire, javakra, vagy akár a másik tulajdonságaira irányul, hanem valakire: amennyiben nem tárgyasítja a személyt, az a különös valami, amit a másik megoszthatatlan egyedisége jelent, s ami ezért közvetve, hol tisztábban, hol elmosódva mindabban megnyilvánul, amit barátunk tesz vagy mond. A másik iránti vágy ilyen értelemben a végtelenre irányul, hiszen minden beteljesülésen túlemelkedik, oda, ahol az élvezet és a hasznosság konkrét önös céljait felváltja egy olyan, minden önös kategóriát meghaladó cél, amely *A kis herceg* egyik csodálatos képével így ragadható meg: meghallani a „csillagok nevetését”. A barátság célja, ha e kifejezés egyáltalán használható itt, tehát maga az ajándék, önmagunk elajándékozása (don de seipsum¹⁶) és a másik ajándékának méltó befogadása.

Az író és a kis herceg barátságának megértéséhez különösen az első fejezetek segíthetnek hozzá, hiszen itt olvashatunk az útrakeletést megelőző eredendő lelki állapotról. A barátság megértésének második eleme az ember alapvető létállapotának másik sajátos jellemzője, melyet hagyományosan úgy fogalmazhatunk meg az ember *homo viator*. Mind a kis herceg, mind a pilóta utasok és útitársak, s ennyiben éles ellentétben állnak a kisbolygók lakóival, akik mind önelégülten megmaradnak saját bolygójuk, a saját érdekeik, természetük és életviláguk kijelölte keretek között. Ezért aztán – amint ezt *A kis herceg* egyik kitűnő elemzője, Caldera megjegyzi – látogatójukat csak azon a szerepen keresztül látják, amelyet saját gondolkodásuk és környezetük kijelöl számára: a hiú szemszögéből a kis herceg csak egy csodáló, a király számára csupán egy alattvaló, s a komoly

16 Ld. Rodrigo Guerra López, *Volver a la persona: El método filosófico de Karol Wojtyła*. No. 49. Caparrós editores, 2002.

üzletember sem lát benne mást, mint aki megzavarja fontos számításában.¹⁷ A kis herceg varázslatos személyisége képtelen megérinteni magába zárt lelküket, s ezért tudomást sem vesznek arról, ami a rókát s a pilótát is rabul ejtette a megszelídítés lépéseit követően.

A pilóta csak fokozatosan, s végképp talán csak a kút keresése közben (24. fejezet) érti meg, mit jelent útra kelni a másik személyért, valóban elszakadva az olyan világszemlélettől, mely csak azt tekinti valóságosnak, ami beteljesíti elképzeléseit és vágyait. Aki a másik személy iránti szomjúságtól indítva, ugyanakkor félelem nélküli lélekkel indul a forrás keresésére, s elhiszi, hogy rábukkanhat egy vödrös és csigás zenélő kútra a sivatagban, az valóban homo viator, úton lévő ember. Az ilyen ember vállalja a kockázatot, hogy elveszíti magát, amikor a szeretet átformálja belső világát. Ez már az eredeti egyedüllét megértésekor elkezdődik, tehát már megmutatkozik mindazon lelki előkészületekben, amelyek révén lassanként szert teszünk egy olyan nyitott egzisztenciára,¹⁸ mely képes a másikat a világ, s az általa kijelölt szerepek mögött felfedni és befogadni.

A barátság lényege

Miután tisztáztuk, milyen előfeltételei vannak, hogy egyáltalán képesek legyünk észrevenni a barátot,¹⁹ nézzük, miben áll a barátság lényege *A kis hercegben*! A barátság először is különbözik a szeretetviszony másik formájától, a szerelemtől. A szerelem, a kis herceg és a rózsza kapcsolata, noha sok tekintetben hasonlít a barátságra, mégis alapvetően más. A szerelem ugyanis kizárólagos viszonyt

17 Ld. Rafael Tomás Caldera, *A nyitott egzisztencia*, ford. Szalay Mátyás, Kairosz Kiadó, Budapest, 2009.

18 Id. mű. 34-49.

19 Ld. Arisztotelész írja: „A lét pedig [...] azért kívánatos neki [a barátnak], mert észreveszi magáról, hogy jó: ez az észrebevés pedig már önmagában véve gyönyörűsége; észre kell vennie tehát a barátjáról is, hogy létezik, ez pedig csak a vele való együttélésben s a szóban és gondolatban való közösségben valósulhat meg.”, in: Arisztotelész, *Nikhomakhoszi etika*, ford. Szabó Miklós, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997, 1170b

jelent, mely csak egyetlen személyhez kötődik, míg a barátság, noha a maga nemében mindig egyedülálló, egy időben akár több személylyel is elképzelhető.

Caldera felhívja a figyelmünket, hogy amíg a barátság a földön köttetik, addig a szerelem olyan transzcendens értelemmel bíró élmény, vagyis önmagunk meghaladásának olyan formája, mely *A kis herceg* tanúsága szerint égi eredetű: míg a rókával a Földön találkozik, a rózsza egy másik bolygóról származik.²⁰ Mi több, egy olyan világ küldötte, ahová a kis herceg kalandjait követően, s főként miután megértette, mi teszi a rózsáját valóban különlegessé,²¹ hazatérhet. Amíg tehát a szerelem a hazatérés élményével ajándékoz meg, addig a barátság hangsúlyozottan az úton-léthez kapcsolódik. E fontos különbségnek köszönhetőn a szerelemben és a barátságban a szeretett ember személye is lényegesen másképp kerül előtérbe, hiszen más szerep hárul rá a lelki kiteljesedésben.²²

20 Caldera, id. mű, 50-54.

21 És nagyon boldogtalannak érezte magát. Neki a virágja azt mesélte, hogy sehol a világon nincsen párja; és most ott volt előtte ötezer, szakasztott ugyanolyan, egyetlen kertben!

Hogy bosszankodnék, ha látná! – gondolta. – Iszonyatosan köhécselne, és úgy tenne, mint aki a halálán van, csak hogy nevetségessé ne váljék. Nekem pedig úgy kellene tennem, mintha ápolnám; különben még valóban meghalna, csak hogy megszégyenítsen...

És utána még ezt gondolta: Azt hittem, gazdag vagyok, van egy párja nincs virágom; és lám, nincs, csak egy közönséges rózsám. (20. fejezet, *A rózsakert*)

22 A 21. században a barátság nemes eszménye olyan gyökeres átalakuláson ment át, hogy megrökönyödést kelt azt állítani, hogy eredendően az ember szellemi kiteljesedését és lelki gyarapodását szolgálja, míg a szerelem – már csak a család tényleges valóságához kötődve is – a házasság magasztos keresztény eszméje mellett is konkrét, s ennyiben gyakorlati életközösség. Hajlamosak vagyunk ennek éppen ellenkezőjét gondolni, hiszen sokakban éppen az ébreszti fel a lelki énjüket, vagyis akkor tudatosodik bennük először a valóság láthatatlan dimenziója, amikor szerelemben esnek, miközben a barátságra eleve a gyakorlati életközösség, a közös munka, kikapcsolódás tevékeny világán keresztül tekintenek. Belső hívátása, értelme szerint azonban a barátság a szellemi és lelki erényekben való gyarapodást szolgálja, míg a szerelem a *mindenek mellett és ezeken túl* a gyakorlati erények, tehát az egész ember kiteljesedését elősegíti, hiszen a szerelmesek az élet minden dimenzióját megosztják egymással.

Minden különbség ellenére is közös pont azonban, hogy mindkét szeretetkapcsolatban közösségre lépünk a kiválasztott személlyel. Cicerónak a klasszikus bölcseletet követő meghatározása szerint a barátság olyan, a másik iránti jóindulaton (*benevolentia*) alapuló egyesülés két személy között, melyben a másik olyan, mintha én magam volnék, *alter ego*. Az ilyen közösség, mely intenzitásában és intimitásában ahhoz hasonlítható, mely önmagamhoz fűz, a lélek különböző dimenzióiban bontakozik ki. A barátokat közös akarat jellemzi, vagyis általában egyet akarnak az élettől, s hasonló vagy egymással legalábbis összeegyeztethető javakra törekednek. Mint-hogy alapvető irányultságuk hasonló, mi több az egyes esetekben is többnyire egyet akarnak, s emocionálisan is erősen kötődnek egymáshoz, érzelmeik is hasonlóak: ami tehát öröm az egyiknek, a másikat is felvidítja, s ami bánat csak emészti az egyiket, abban bizony számíthat a másik együttérzésére. Nagyon érzékletesen írja le Saint-Exupéry azt a folyamatot, ahogy a beszélgetések nyomán lassanként kirajzolódik a pilóta előtt a kis herceg gazdag és finom szövésű lelki élete. A pilóta az együtt töltött idő alatt fokozatosan megtanul olvasni kis barátja mozdulataiból, sőt még gyakori csöndjeiből s elhallgatásaiból is, s így, elszakadva saját gondjaitól, figyelmét egyre inkább a másiknak szenteli. Nem csoda, hogy idővel egészen eltölti lelkét a kis herceg öröme, vagy szomorúsága.

Amint a közös élményekből kiemelkednek azok a szimbólumok, melyek mindkettejük számára transzcendens, vagyis az adott eseményt meghaladó, megvilágító erejű értelemmel bírnak, a közös érték- és érzelemvilág nyomán lépésről lépésre kialakul a közös értelmi világ is. Így olyan közös emlékezetkincs birtokába jutnak, mely nem csupán olyan történéseket tartalmaz, melyek mindkettőjükkel megestek, s egyikük – akár véletlenül – tanúja volt annak, mi történt a másikkal, hanem olyan, sokszor sorsfordító pillanatokat és azok egész utóhatását, melyeket együtt, egymásra figyelve, egymás

A barátságnak is számos fajtája létezik persze, s fenti kíváncságot csak a barátság legnemesebb formájára, a lelki barátságra igaz. Ez utóbbi fogalomról ld. Boldog Elréd, *A lelki barátságról*, ford. Dr. Henkey-Hönig Károly, Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1943.

válaszkísérleteit, útkereséseit átélve saját önazonosságuk számára is formatív értéként őriztek meg.

Mindaz, amit a pilóta a kis herceggel találkozáskor átélt, maga volt a legteljesebb úti élmény; ennek köszönhetően tanulta meg, hogyan nyerheti vissza gyermeki nyitottságát. A maga szeretetreméltó, törékeny énjével a kis herceg éles tükröt tartott elé, mely megmutatta, sokkal inkább emlékeztet a folyton a maguk baján rágódó fölnőttekre, mint a zárt és nyitott óriáskígyót ábrázoló, a látható mögött felsejlő valóságra rácsodálkozó kisgyerekekre. Így vált félresikerült kalandja e különös barátság révén egy értékes, belső útkeresés kezdetévé.

Mindazonáltal a szellemi, érzelmi, akarati, tehát lelki közösség nem feltétlenül jelenti, hogy a barátoknak teljesen hasonlítaniuk kellene egymáshoz, s hogy a barátság célja a lelki azonosság. Amikor Cicero nyomán azt állítjuk, hogy a barát egyfajta *alter ego*, fontos felidézni, hogy a kis hercegnek nemcsak a rózsájával, de a pilótával is akadt nézeteltérése, s megesett, hogy barátját finoman, de kéllelhetetlen igazságérzettel korholta is. Azt mondhatjuk, a barátság nem a lelkek teljes azonosságát, netán összeolvadását jelenti, hanem egymáshoz idomulást s harmóniát. A harmónia pedig feltételez különbséget, a másik mint *alter ego*, tehát semmiképpen sem arra utal, hogy a másik pontosan olyan, mint én, s ezért öbennem valamiképpen magamat szeretem. Ha így volna, akkor beszélhetnénk barátságról, ha viszontlátjuk saját arcmásunkat a másikon.

A barátság azonban semmi esetre sem egyfajta a másakra is kiterjesztett önszeretet! Ez a lélek torzulásának tekintendő, s inkább a pszichológus, mint a filozófus érdeklődésére tarthat számot.²³ Az igaz barátság nem más, mint a másik mint másik személy szeretete. – Kétségtelen ugyanakkor, hogy a közös pontok könnyebben ébresztenek szeretetet bennünk, a szeretet igaz tárgya azonban mindig az, ami önmagában értékes, s nem pusztán számomra kedves. Természetes ugyanakkor, hogy ami számomra kedves, abban könnyebben meglátom az értéket; ha azonban a két kategória – a számomra való jó és önmagában való jó – között egyenlőségjelet teszünk, akkor a

23 Ld. Dietrich Von Hildebrand, *Das Wesen der Liebe*. J. Habel, Regensburg, 1971.

másik ahelyett, hogy sajátos lénye és közölhetetlen egyedisége révén egy új valóságot közvetítene felém, csupán saját szomorú tükörképemmé válik, önmagam halvány lenyomatává. Az ilyen önarcképre aztán gyorsan ráun az egocentrikus barát, s állhatatlanságában olyan új arc után néz, akiről úgy véli, esetleg még inkább hasonlít rá, s jobban kielégítheti nárcisztikus vágyait.

Amikor Arisztotelész nyomán Cicero azt állítja, hogy a barát olyan számunkra, mint egy másik én (alter ego), akkor a hasonlóság alapját nem a köznapi értelemben vett önmagam, a társasági, világba merült és számtalan foglalatosságba gabalyodott énem képezi, hanem a végtelenül távoli és valóságos önmagam – az, akit Szent Ágoston szavával belső embernek (homo interior) nevezhetünk. Önmagunkhoz mint belső emberhez fűződő kapcsolatunk valóban megalapozza, és jó esetben gyökeresen átformálva magához alakítja a baráti kapcsolatainkat: bármit mondjon is a barátunk, bárhogyan viselkedjék is, éppen mivel barátunk, tetteit nem külső mércék alapján ítéljük meg: barátként bizonyos értelemben mindig a belső ember hangján szól hozzánk.

Mi több, az igaz barátság abból a döbbenetből születik és annak fokozatos felismerése, hogy a másik személy érthetőbbé teszi számunkra a belső ember hangját és mondanivalóját, s fordítva, a belső ember hangjára figyelve megérthetjük magunkat a barátunkkal.²⁴ Ezért a barátság legmagasabb formájának, a spirituális barátságnak elmélyítése elsősorban nem az együtt töltött időtől s a közösen

24 Ez Erich Fromm gondolatának mélyebb értelme, aki szerint a barát felismerése ahhoz az élményhez köthető, amikor felismerve, hogy van valaki, aki hasonló értékeket vall vagy ugyanaz érdekl, immár nem vagyunk egyedül egy számunkra fontos érték elismerésében, meglepetten így kiáltunk: hát te is?! Ez véleményem szerint azonban csak a felszínes barátság kelléke, illetve csak a barátság kezdeti szakaszára jellemző. Az igaz és életre szóló barátság kialakulásához, elismeréséhez hasonló és mégis más jellemző: ekkor ismerjük fel a belső ember és a másik személye közötti összefüggést, ekkor internalizáljuk a másik hangját. Ld. Erich Fromm, *The art of loving*, The centennial edition. A&C Black, 2000.; magyarul: Erich Fromm, *A szeretet művészete*, ford. Várady Szabolcs, Helikon Kiadó, Bp. 1984, in: https://terebess.hu/zen/mesterek/szeretet_muveszete.pdf

megélt eseményektől függ (noha természetesen ez is konstitutív része), hanem a barátsághoz kötődő szemlélődéstől.

A kis herceg és a pilóta között szövődő barátság élesen szemben áll a pilótának a fölnöttekhez való egyéb kapcsolataival. A fölnöttek ugyanis a látható, pontosabban a felszínes hasonlóságok alapján kötnek barátságot, s e viszonyok nem szolgálnak mást, minthogy elismerjék teljesítményünket a világban s kellemes időtöltést biztosítsanak számukra. Az ilyen barátságok, ismeretségek attól válnak erősebbé, ha minél több közös élmény fűzi egybe a feleket. A kis herceg és a pilóta történetében azonban nem annyira az együtt megélt kalandokra helyeződik a hangsúly – még az is mellékszál marad, hogyan menekült meg a pilóta a biztos éhhaláltól a sivatagban. Barátságuk lényegi magját az eszmemocantó és végül lelki átalakulásukat eredményező beszélgetések alkotják, melyek nyomán az elbeszélő számára kis barátja révén egy új világ tárul fel. A történet fő sodrát azon mozzanatok alkotják, ahogyan a pilóta lelke megnyílik és befogadóbbá válik e földön kívüli furcsa kis lényre; ez definíciószerűen igaz minden mély barátság narratívájára. A kezdetben kizárólag a gépének javításával és saját megmenekülésével elfoglalt pilóta úgy válik fokozatosan képessé a baráti szeretetre, ahogyan történetei által mind jobban megismeri a kis herceget. A kis herceg egy-egy történetét hallgatva nemcsak hogy kirajzolódik előtte kis barátja egyedi sorsának értelem-összefüggése, hanem ettől az egyes cselekedetei is sokkal mélyebb értelmet nyernek.

Noha a lezuhant pilóta élete veszélyben forog, s állandóan versenyt fut az idővel, kis barátjának erényes cselekedetei szemlélődésre készítetik felelevenítve gyerekkorát. A pilóta számot vet addigi életével, s megérti, hogy a halál árnyékában is mindennél fontosabb lehet rajzolni egy bárányt, ha ezzel ajándékot adhatunk valakinek. Valóban, mindenekelőtt barátunk életének egyedi és objektív szépsége s lelki nemessége készítet minket szemlélődésre. A rossz cselekedetek látványa sokszor izgalmat kelt, mégsem készítet arra, hogy elmélyedjünk természetükben. A jólelkű emberben a rossz csúnysága megütközést kelt, s így önkéntelenül is vissza akarván nyerni lelki egységét elfordítja tekintetét a zavaró látványtól. Az erény ellenben gyönyörködtet, szemlélődésre készítet, arra hív meg

bennünket, hogy elidőzzünk látványában. Az ilyen szépség-tapasztalat éppen a lelki egység helyreállításának leghatásosabb módja, különösen akkor, ha a maga konkrét vitális összefüggésében és személyesen érintve bennünket tárul fel előttünk, ha tehát ismerjük, pontosan kihez tartozik.

Kiről is tudnánk jobban, ha nem a hozzánk legközelebb álló személyről, mi motiválja a tetteit, s milyen erőfeszítéseket kell tennie, hogy az erény útját járja, s végső soron mire irányulnak tettei? Jó cselekedetei révén arra késztet bennünket, hogy eltöprengjünk az erények mibenlétén, tényleges megnyilvánulási formáján. Mi több, minél tökéletesebb szeretet fűz minket a barátunkhoz, annál világosabban megjelenítheti a szeretetben élessé vált, kifinomult pillantásunk a Jóság igazi természetét is.

A követésre méltó erényesség azonban nemcsak szemlélődésre, hanem elismerésre is késztet. Nemcsak a barát jóságát, hanem magát a megmutatkozó értéket kell elismernünk – mi több, elsősorban s először is ezt, hiszen a barát jósága is ehhez képest, ehhez kapcsolódva nevezhető erénynek. A barátság tapasztalata rámutat, hogy a magánvaló jóság elismerése sosem pusztán szellemi aktus, hiszen nem csupán arról van szó, hogy egy adott cselekedetet értékítéletünkkel a jóság kategóriájába soroljuk. Az elismerés szellemi, de ugyanakkor érzelmi és lelki természetű is, mi több, mindenkor egyszerre testi kérdés is; másképpen fogalmazva: nemcsak a személy egyik aktusa, hanem egyúttal lényegszerűen személyes aktus is, amennyiben az erény arra hív meg bennünket, hogy egész lényünkkel igent mondjunk rá.

Érdeemes pontosabban is megnézni, milyen aktusok játszódnak le bennünk, amikor elismerjük barátunk erényeit! Az értékválasz (Wertantwort), vagyis egy érték érvényességének igenlése, a lélek minden fakultását egyaránt igénybe veszi: más értékeket felidézve (memoria) nem csak értelmileg (intellektus) ragadjuk meg mint értéket, de érzelmi (emocionalitas) reakciót is kivált ki belőlünk, ami együttesen az akaratot (voluntas) is motiválja az érték követésére és elsajátítására. Amire pedig egész emberi mivoltunkban igent mondunk, az számunkra transzcendens valóság, tehát tőlünk, akaratunktól független léttel és természettel bír. E hívogatóan szép

valóságot, mely vágyunkon keresztül akaratumkra, érzelmünkre és értelmünkre egyaránt hat, s válaszra késztet, kívánjuk befogadni s elsajátítani.

Minthogy azonban transzcendens valóság nem pusztán saját szellemünk találmánya, s kimeríthetetlen értelemmel bír, egyúttal egész emberi mivoltunk átalakulását is megkívánja. Ezért törvényszerű, hogy az igazi barátság jobbá, nemesebbé tegyen bennünket. Fogalmazzunk pontosabban: a barátság olyan szemlélődő együttlét (kommunió) a Jóban, mely az erények elsajátítását, s ezzel személyünk átlényegülését vonja maga után. A pilóta éppúgy döntő változáson esik át a kis herceg megismerése után, mint ahogyan a rókával és a pilótával barátkozva a kis herceg is alaposan átalakul.²⁵

A barátság ilyen erénypedagógiai felfogása nagy hangsúlyt kap *A kis hercegben* és különböző viszonyokra vonatkozóan is kifejezést nyer. A róka és a kis herceg barátságában a róka mint bölcs mester beavatja kisfiút a szeretet nagy titkaiba: megtanítja arra, hogy a barát odaadása révén válhatunk azzá, akik vagyunk: feltétlen szeretetre vágyó és önmagát elajándékozni képes gyermekeké. Éppen azáltal mutatkozik meg egyszeri és megismételhetetlen egyediségünk, hogy olyasvalakinek ajándékozunk el magunkat, aki felemelő szeretettel viszonyul hozzánk. A megszelídítés, az a dinamikus befogadó szemlélet, mely a látható mögött felfedi a láthatatlan valóságot, segít felfedeznünk a másik egyedi belső világát, az egyedüllét mélyén számára kibontakozó kommuniót. A kis herceg aztán a rókától kapott bölcsességét adja tovább a pilótának, aki pedig a kis herceg történetét elmesélve az olvasót igyekszik beavatni a baráti szeretetről szóló bölcsességbe. Úgy tűnik tehát, a barátság nem pusztán a másik személy jelenlétének élvezete, hanem sokkal inkább egymás szeretetteljes nevelése, vagyis gazdagodás a bölcsességben.

25 Érdemes megjegyezni, hogy az elbeszélés fő hősének, a kis hercegnek teljes átalakulásához kétféle barátság együttes hatása vezetett: a rókával szemben inkább tanítvány volt. A róka bölcsességét azonban akkor értette meg s akkor sajátította el igazán, amikor önmagára alkalmazva tovább adta a pilótának.

Nem annyira az együttlét pusztá öröme áll tehát a baráti közösség középpontjában – az inkább csak következmény, s ajándék –, hanem önmagunk szeretetteljes elajándékozása, mely előfeltételezi a másik objektív javának felfedezését és tevékeny előmozdítását. Téved, aki azt gondolja, ő válhat a másik legfőbb javává (ez kicsit a rózsá hibája). A másik legfőbb java végső soron nem más, mint részesülése a bölcsességből. Minthogy a bölcsességből csak a bölcsesség kedvelői, vagyis a filozófusok, tehát csak azok részesülnek, akik megtanultak szeretni, a jó barát olyan személy, aki helyesen s odaadóan azt szereti leginkább, ami legfőképpen méltó rá; a jó barát ezért mindig elhivatott filozófus.

Másképpen fogalmazva egyszerre türelmes tanító és a másik tanítására folyton nyitott diák. A jó barát tehát mind szemlélődést inspiráló tettei, mind bölcsességet hirdető szavai által jobba, bölcsébbé, a szeretetben odaadóbb személyekké tesz bennünket, miközben maga is kész nyílt szívvel befogadni azt a bölcsességet, melyet akarva-akaratlanul mi ajánlunk fel neki. A barátok egymáshoz való viszonyát – Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájának* elemzését²⁶ továbbszöve – ezért olyan szimmetrikus kapcsolatnak tarthatjuk, mely kölcsönös aszimmetriát rejt magában: a barátok egyenlők, hiszen a bölcsességet igazán szerető ember alázatával mindketten alárendelik magukat barátjuknak, aki számukra bizonyos területe(ke)n az erényesség hírnöke és a bölcsesség szószólója. Miközben így tesznek, azért teljesen tudatában vannak saját tanítói felelősségüknek is. Így lehet a kis herceg földi tartózkodása alatt egyszerre tanító és tanítvány: a pilótával szemben inkább az első, míg a rókát illetően inkább a második szerepben teljesedik ki.

Foglaljuk össze röviden, miben áll *A kis hercegben* felvázolt barátság eszménye! A barátság olyan szeretetviszony, melynek előfeltétele, hogy tudatosan megéljük és elmélyítjük az eredeti egyedülletben feltáruuló viszonyt önmagunkhoz mint belső emberhez. A barát nem a magányosság által keletkezett fájdalmas űrt hivatott betölteni. Az igaz barátság mélyén az a vágy munkál, hogy elajándékozzuk magunkat annak, aki önmagában és önmagért méltó

²⁶ Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika*, ford. Szabó Miklós, Európa Kiadó, Budapest, 1997, 1156b-1157a

szeretetünkre. E nemes szándékon alapuló viszony teljes valónkat megérinti minden lelki fakultásunkkal együtt. Jóindulatúan, barátunk javát keresve, végső soron azt kívánjuk, növekedjék a bölcsességben, hiszen így válhat boldogabbá. Aki igazán szereti a barátját, az az együttlét öröménél is fontosabbnak tartja, hogy vele együtt növekedjék a jóságban és bölcsességben. Ezért a barátság lényegi eleme a bölcsesség keresése s közlése, vagyis az erényeket illetően a tanulás és a tanítás. Éppen e pedagógiai dialektikának köszönhető, hogy önmagunkat a szeretetben elajándékozva találjuk meg valódi önmagunkat.²⁷

27 Ld. Mk 8:34; 9:1; Lk 9:23-27